

Михаило Валтровић као покретач идеје о оснивању Југословенске уметничке галерије

ДРАГУТИН ТОШИЋ

„Жива и озбиљна жеља за уметничким питањем и уживањем, лако би нашла начина, да ради редовних изложба у живљи додир доведе и у духовно коло споји уметнике из Србије, Хрватске, приморја ...”¹

Одломак из говора којим је Михаило Валтровић отворио изложбу Бете Вукановић, Симеона Роксандића и Ристе Вукановића, по смислу близак суштини стихова Радичевићевог свакојако разиграног Кола, гласно је прорицао нужне националне потребе и културне задатке југословенских народа на прагу XX века. Династички преврат у Србији, 1903. године, не без крви и самртног ропца последњих Обреновића, убрзао је токове догађаја и пружио изгледе да се видовите речи ученог археолога остваре.

Стогодишњица првог српског устанка, када је обављено и крунисање Петра I Карађорђевића, дочекана је у ревносном бдењу београдске јавности. Научни кругови и културне установе, војска и црква, уметници, грађани, и омладина, старали су се да годишњицу народне револуције обележе дужним поштовањем.² Изрази њихове солидарности, срдачни и спонтани, испољили су тада зрелу одговорност и прибрану пажњу средине за историјски датум. У поворци свечаности, једна појава прожимала је српски празник упадљивим знацима југословенског карактера.

Прва југословенска уметничка изложба, узорно дело београдских студената, надгледано искуством старијих, духовно је сведочанство наше културне прошлости. Приређена у септембру (а трајала је и октобра) 1904. године,³ изложба стоји у темељу смишљене сарадње на изградњи југословенске културне заједнице. Мноштво српских, хрватских, словеначких и бугарских уметника прикладно је тумачило слојевити смисао изложбе и њену трезвену политичку суштину.⁴ Више стотина уметничких дела, клице духовног јединства, распоређених на простору другог спрата Велике школе,⁵ указивало је на разуђеност ликовног израза и стваралачку сарадњу. Одзив посетилаца и критике,⁶ био је поуздано мерило вредној омладини и савесном приређивачком одбору. У вреви југословенског разумевања, Валтровићева предосећања из 1898. године, одзвањала су као ехо дозрелој стварности.

Учинак Михаила Валтровића у прослави стогодишњице устанка јасно је видљив. Према ње-

говим нацртима су начињене све инсигније за церемонију крунисања у београдској Саборној цркви.⁷ Међутим, Валтровићево учешће у приређивању Прве југословенске уметничке изложбе скривају околности које су се наметнуле њеном остваривању. Политичка памет српске владе, у приликама које су налагале обазривост без дипломатског ризика, приписивала је изложбу југословенског карактера и састава

¹ М. Валтровић, *Реч којом је проф. Мих. Валтровић отворио уметничку изложбу 20. септ. 1898. у Београду*, Искра I (Београд 1898) 292.

² М. Цар, *Послије биоградске славе (Размишљаји и утисци)*, Босанска вила, 23—24, (Сарајево 1904), 419—421; Ратко са Косова (аноним), *Биоградске свечаности*, Босанска вила 23—24, (1904) 421—426.

³ Изложба је трајала од 5 (18) септембра до 5 (18) октобра 1904.

⁴ В.: Каталог изложених уметничких дела на I. Југословенској Уметничкој Изложби у Београду, Београд 1904, 1—32. У постојећем облику, каталог је закључен 4. септембра 1904. Напомена са петнаесте стране каталога упозорава да је број излагача и уметничких дела био већи. Добар разлог овом упозорењу је податак да је на изложби учествовао и Спиро Боцарић, сликар из Босне и Херцеговине, са историјском композицијом *Петар Мркоњић у босанском устанку у заседи*. В.: Ратко са Косова, *н. д.*, 425.

⁵ Изложба је одржана у Капетан Мишином здању где је данас смештен београдски Универзитет.

⁶ Б. Поповић, *Прва Југословенска Уметничка Изложба*, С.К.Г. XIII, (Београд 1904) 463—471, 533—547; С.К.Г. XIV (1905) 70—77, 225—232; С.К.Г. XV (1905), 48—68; Н. Петровић, *Прва Југословенска Уметничка Изложба у Београду*, Дело 32 (Београд 1904) 408—416; М. Шевић, "Прва југословенска уметничка изложба од 5 (18) септембра до 5 (18) октобра 1904. у Београду", *Летопис Матице српске* 228 (Нови Сад 1904) 136—143; Б. Николајевић, *Јужнословенска уметничка изложба*, Бранково коло 39 (Сремски Карловци 1904) 1226—1228; Бр. Поповић, *Прва Југословенска Изложба*, *Словенски југ* 38—39, 41—44 (Београд 1904, 1905) 1, 2, 5—7 (текст ми није доступан); dis (Владислав Петковић), *Са Југословенске Уметничке Изложбе*, Самоуправа 9. и 11. октобар 1904, Београд; А. Г. Матош, *Југословенска изложба*, *Слободна реч* 12—13. септембар 1904, Београд; J. R. Sever, *Prva jugoslovanska umetniška izložba v Belgradu*, *Ljubljanski zvon* 11—12 (Ljubljana 1904) 686—692, 730—746; A. Gaber, *Prva jugoslovanska umetniška razstava*, *Dom in svet* XVII, (Ljubljana 1904) 690—697 754—756. А. Платич, *Првата јужно-славјанска художествена изложба*, *Мисъл VII* (София 1904) 391—397.

⁷ С. Богдановић, *Михаило Валтровић и Драгутин Милутиновић као истраживачи српских старина*, у каталогу изложбе *Излози Српског ученог друштва, Галерија САНУ* 34 (Београд 1978) 7—81 стр. 80.

искључиво београдској омладини.⁸ Савременик изложбе и један од њених покретача, тумачи околности са завереничком поверљивошћу: „Све је ишло тихо, скоро тајно, а када су у једном београдском дневном листу, објављена имена чланова изложбеног одбора, који не припадају самој Омладини, тада је било настало у целом изложбеном одбору опште негодовање — јер, по утврђеном ранијем споразуму, носилац и представник идеје о изложби требала је остати омладина, а ваномладински одбор имао је бити само саветодавни у питањима која су нашим омладинцима била непозната”.⁹

Истина о Валтровићевој надлежности у припремању Прве југословенске уметничке изложбе сачувана је у архивској грађи. Штампани позив, упућен већини југословенских уметника Валтровић је, уз остале, потписао у својству члана „Изложбеног Одбора Великошколске Омладине”.¹⁰ На основу другог документа, дознаје се да је Валтровић председник изложбеног одбора.¹¹

Остварење Прве југословенске уметничке изложбе није умирило Валтровићеву неговану савест. Корак испред своје средине, проницљивији од савременика, он се залаже за идеју, која ће сврси за вољу, гледати даље од свакидашњице. Као чувар Народног музеја, што је његова званична функција, Валтровић се, још током изложбе, обраћа Љуби Давидовићу, министру просвете и црквених послова.¹²

КРАЉЕВСКО-СРПСКИ
(грб)
НАРОДНИ МУЗЕЈ У
БЕОГРАДУ

MUSÉE NATIONAL A
BELGRADE Бр. 178.

Београд 20. Септембра 1904.

Господину Министру Просвете и Црквених Послова

Народном Музеју, који садржи и један одељак само за уметничке радове, за радове сликарске и скулпторске, задатак је, поред бриге о попуњавању осталих одељака, — археолошког, историског и етнографског — старати се и о прибирању слика и вајарских послова од наших уметника, као и од словенских. Једино ограничење у новчаним средствима није Народном Музеју допуштала да досад откупљује уметничке радове наших сликара и вајара, или да им даје наруџбине ради попуњавања својих збирака. Што то Народни Музеј није могао чинити, узрок је, те су наши уметници сразмерно

веома слабо заступљени у њему, а требало би да има ради сазнавања ступња уметности у нас, од сваког уметника бар по један знатнији, карактеристичан рад. Од уметника југословенских — бугарских, хрватских и словеначких — у Народном Музеју нема до данас ни једнога рада.

Изложбом пак уметничких радова, радова југословенских сликара, вајара и цртача, која је сад у престоници нашој, у славу стогодишњице првог устанка отворена, дата је Народном Музеју прилика да збирку своју слика и вајарских радова попуни радовима уметника бугарских, хрватских и словеначких. Да Народни Музеј може из редовног свог буџета за ову годину, одвојити дванаест до петнаест хиљада динара — буџет износи само 11.000 дин. са трошковима канцелариским — он би се одазвао задатку своје и прилици, те би између изложених радова за себе изабрао најодличније примерке према наведеној суми чиме би доста скромну помоћ указао изложби и њеном смеру.

За Српску Државу било би веома часно и одлично, кад би леп, и политички и морално значајан збор југословенских уметника удостојила заслужене пажње тиме што би сумом од неколико десетина хиљада динара откупила заслужније радове сликарске и вајарске. Тиме би Српска Држава задобила у очима јужних Словена јачи значај, јаче поверење и уздизање као средиште за цео културни живот јужних Словена. Народни Музеј жали што му није могуће да из својих редовних средстава покаже потребно учешће своје у смеру изложбе југословенских уметничких радова тиме што би, како је на-

⁸ Почетком XX века, међу неуједињеним југословенским народима, једино Срби уживају самосталност. Изложба југословенског карактера у Београду изазивала је многе политичке сумње, те је српска влада ову манифестацију званично препустила омладини. В.: Artium amicus (Милоје Васић) *Југословенске Уметничке Изложбе*, Штампана 31. март 1904, Београд; М. Васић, *Југословенска уметничка изложба*, С.К.Г. XIII (Београд 1904) 107—120.

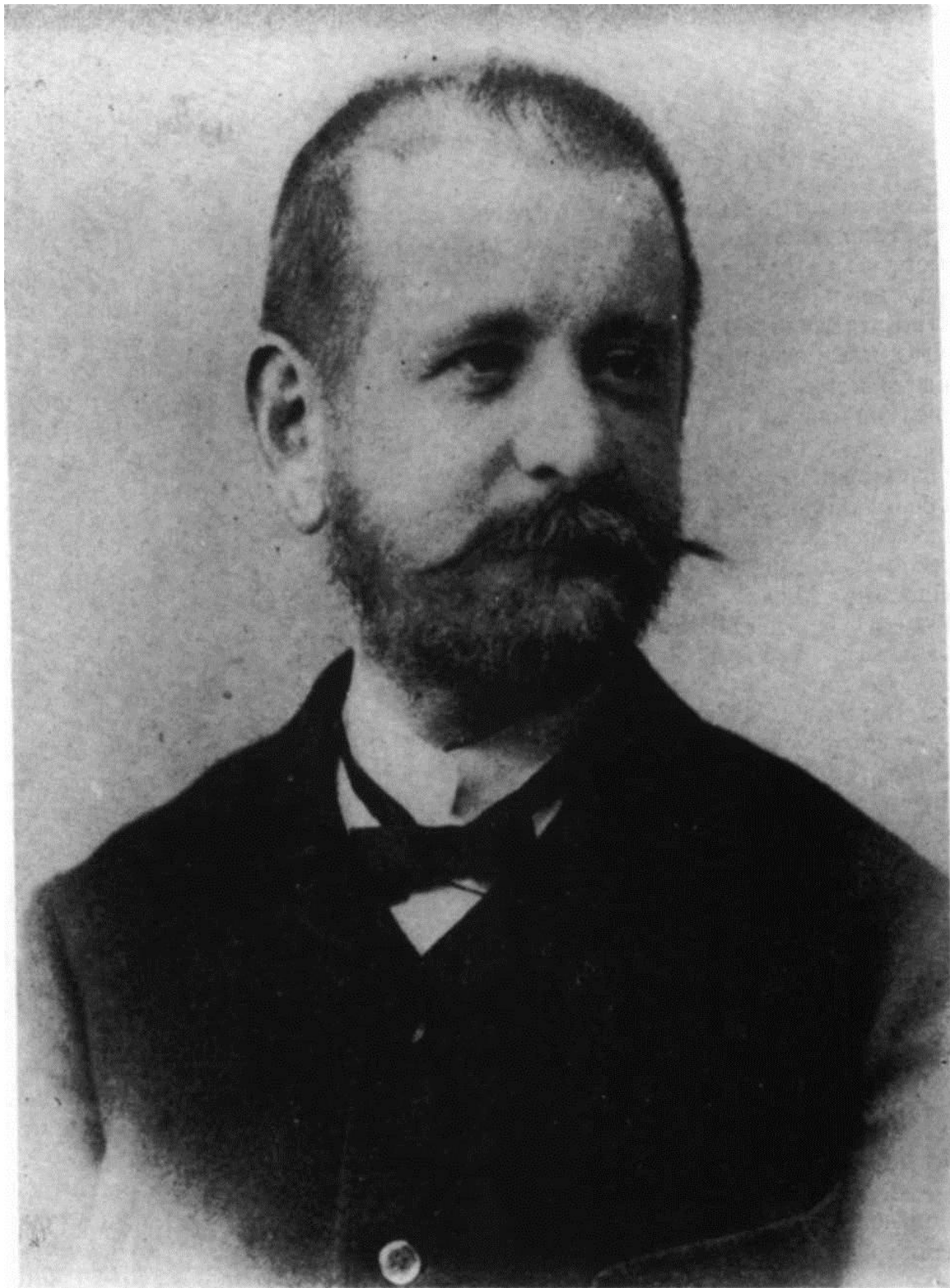
⁹ М Васић, *Југословенска уметничка изложба*, С.К.Г. XIII, 108—109.

¹⁰ Архив Србије, Министарство просвете, ф. LXI, р. 2. — 1904. Поред Валтровића, проглас су потписали угледни носиоци београдског културног живота, између осталих, Јован Цвијић, Марко Леко, Сима Матавуљ, Андра Стевановић, Милоје Васић Бранко Поповић, Љубомир Нешић, Љуба Јовановић, Светислав Петровић, Коста Јовановић, Стева Тодоровић и Ђорђе Јовановић.

¹¹ Архив САНУ, 11527. В.: Д. Тошић, *Плакат и срећка I југословенске уметничке изложбе*, *Зборник за ликовне уметности Матице српске* 12 (Нови Сад 1976) 295—305.

¹² В.: St. Stanojević, *Narodna enciklopedija srpskohrvatskoslovenačka*, I knjiga, Zagreb 1926, 480.

Сл. 1. Михаило Валтровић
Fig. 1. Mihailo Valtrović

пред већ наведено, откупио неколико карактерних послова.

Народни Музеј живо увиђа потребу да се изложби поклони пажња, што би се њоме увећала Српској Држави чињеничка важност на Словенском југу, те је слободан Господина Министра Просвете и Црквених Послова нарочито упозорити на ту околност, и уједно молити да би Господин Министар изволео одредити потребна средства за откуп већег броја одличнијих радова на изложби.

Чувар Народног Музеја
Проф. Мих. Валтровић

Архив Србије, Фонд Министарства Просвете (даље:
А.С. М.Пс.) ф. 36, р. 94 — 1904. оригинал

Заслуге Михаила Валтровића у развоју српске културе и југословенске уметничке сарадње, готово су неупоредиве; а, према властитом уве-

рењу, сматрам да је Јован Скерлић, личност која га по обављеним пословима достиже. Валтровићеву узорну биографију, без сенки и посртања, исписују невероватни подаци.¹³ Енергија просветитеља и одговорност духовног вође прожимале су његову јединствену неимарску ревност и братску приврженост култури. Позив архитекте и страст археолога, академска ученост и стрпљење уредника часописа, сугестија беседника, писца и покретача, склоност према српској средњовековној уметности и прилежност музејској струци, складно су заступљени у општој делатности Михаила Валтровића. Без трвења и одступања, он се савршено усправно окретао око своје духовне осовине.

¹³ Б. Гавела, Д. Срејовић, З. Летица, *Катедра за археологију*, у књизи *Сто година Филозофског факултета*, Београд 1963, 273—286; Л. Трифуновић, *Српска ликовна критика*, Београд 1963, 86; Љ. Мишковић—Прелевић, *Рад Драгутина Милутиновића и Михаила Валтровића на снимању средњовековних споменика у Србији*, у каталогу изложбе *Излози Српског ученог друштва*, Галерија САНУ 34, (Београд 1978) 93—101.

Познавалац прилика и расположења сопствене средине, Валтровић је умео да своју надлежност у музеју и заслуге у приређивању изложбе спретно води ка исходима који му чине част. Пријатељство са српским владиним круговима, што није спорно када се зна његова улога у свечаности крунисања, Валтровић усмерава новим видовима југословенског заједништва.

Оснивање Југословенске уметничке галерије обелоданила је београдска штампа почетком октобра: „Како смо обавештени на синоћној својој седници влада је решила да се Управи Народног Музеја г.г. Валтровићу и др. Васићу¹⁴ изда 6.000 динара за набавку слика са I Југословенске Уметничке Изложбе за Југословенску галерију која ће сачињавати једно одељење Народног Музеја”.¹⁵

Неколико дана доцније, Политика је донела вест о избору уметничких дела за који се одлучила Управа музеја: „Г. М. Валтровић и г. Др. Васић купили су за Југословенску Галерију ове слике које су биле изложене на Првој Југословенској Уметничкој Изложби: Јосим Даниловац, *Портре*; Б. Чикош, *У хрватском кршу*; Е. Видовић, *На каналу*; И. Мештровић, *На гробу мртвих идеала*; Црнчић, *Са отока Чиова*, *Са Малог Лошиња*; Т. Кризман, *Са Марјана*; Ц. Медовић, *Таштина*; Гвајц, *Костањевачки пут*; Ј. Зоља, *У шуми*; М. Јама, *Брезе у магли*; Р. Јакопич, *На брезу*; Ф. Весел, *Светитељка*, *Предео*; Ив. Ангелов, *Пајсије*. Вредност купљених слика износи 6.000 динара. Управа Коларчеве задужбине одредила је да се за 2.000 динара купи слика за Југословенску Галерију.¹⁶

Извештај београдског дневника, међутим, није могао да зна сва искушења са којима ће се суочити добре намере Управе музеја. Пред судбином Галерије искрсле су, у међувремену, законске нужности и новчане тешкоће. Две Валтровићеве представке, упућене министру просвете, средином новембра 1904. године, правремено указују на обавезе и потребе Галерије.

КРАЉЕВСКО-СРПСКИ
(срб)
НАРОДНИ МУЗЕЈ У
БЕОГРАДУ MUSEE NATIONAL A
BELGRADE

Београд 14. Новембра 1904.

Господину Министру Просвете и Црквених Послова.
Господине Министре,

У прилогу под ./. част ми је подпети Вам на потврду и одобрење „Основна правила Југословенске Уметничке Галерије”.¹⁷

Сматрам да ми није потребно нарочито доказивати важност ове нове културне установе у Београду, јер је она Господину Министру такође позната, те се с тога надам, да ће Господин Министар хтети усвојити и одобрити ова правила. Ну, потребно је, да се за одредбе неких чланова ових правила даду објашњења о томе, шта је потписаног руководило¹⁸, да такве одредбе предложи а не другчије.

У члану 2. тачно је прецизиран обим рада Галерије, а тако исто и избор дела за њу. Да би се у Галерији могла прикупљати само одлична дела, то је чл. 3. прописан начин куповине, који најбоље гарантује ваљаност откупљених дела, а у исто време пружа и довољно јемства за откупљивање одличних дела, те је тиме искључена свака могућност да се врше неправилности. У овом погледу потписани би био готов на усвајање и строжих прописа, само кад би се они могли на погодан начин изводити.

Чланом 5. спречава се уношење у Галерију и таквих дела, која су од мање уметничке вредности. Тим чланом циља се поглавито на то, да се приложи дају у новцу, како би се куповала и наручивала само одлична уметничка дела; нагомилавање уметничких дела у Галерији изискује велике и простране просторе за излагање, којима се ни сада не располаже, а у скорој будућности би се морало много више трошити на зграду за Галерију и њено одржавање, него ли што би се могло издавати на помагање саме уметности. Осим тога Галерија треба да буде огледало Југословенске Уметности, у којој ће бити прикупљена најбоља југословенска уметничка дела, па ма то и у мањем броју било.

¹⁴У време изложбе Милоје Васић је доцент на Великој школи у Београду и помоћник чувара Народног музеја. Као Валтровићев најближи сарадник, Васић непосредно прати и активно учествује у припремању Прве југословенске уметничке изложбе.

¹⁵Југословенска галерија (вест), Политика 6. октобар 1904, Београд.

¹⁶Југословенска галерија (вест), Политика 10. октобар 1904, Београд. Поред мањих техничких омашки у именима уметника и у називима слика, које су у овом наводу исправљене, списак откупљених уметничких радова проширен је двома сликама и једним рељефом, што се дознаје из архивске грађе.

¹⁷Овај документ није сачуван уз коришћену архивску грађу, али је објављен у Српском књижевном гласнику 15, из 1905. године.

¹⁸Претходно писмо министру просвете и овај став поуздано утврђују да је Валтровић носилац идеје о заснивању Галерије и писац њеног Правилника; у књизи К. Амброзић, *Надежда Петровић 1873—1915*, Београд 1978, 184 и 189, постоји мишљење да су оснивање и Правилник Галерије дело Милоја Васића.

НАРОДНИ МУЗЕЈ

У БЕОГРАДУ

MUSÉE NATIONAL

À BELGRADE

Београд 20. Септембра 1907.

Бр. 178.

Господину Министру Просвете и Црквених
Послова.

Народни Музеј, који садржи и један одељак само за уметничке радове, за радове сликарске и скулптурне, заправо је, поред брне о попуњавању осталих одељака, — археолошки, историјски и етнографски — ситрају се и о прибављању слика и вајарских послова од наших уметника, као и од славенских. Једино ограничење у погледу средствима није Народни Музеј доушља, да да досад отакућује уметничке радове наших сликара и вајара, или да им даје наруџбине ради попуњавања својих збирки. Устао је Народни Музеј није могао решити, јерок је, да су наши уметници сависно веома слабо заступљени у њему, а требало би да имају ради сазнавања степен уметности у нас, од сваког уметника бар то један знаменити, карактеристични рад. Од уметника јужнословенских — бугарских, хрватских и словенских, — у Народном Музеју нема до данас ни једнога рада.

Умноголики уметнички радови, радови јужнословенских сликара, вајара и урмача, која је саз у престоници нашој, у славу етнографског првог устанка отворена, данас је Народном Музеју

Сл. 2 Факсимил Валтровићевог писма (снимак В. Савића)

Fig. 2. Fac-similé d'une lettre de Valtrović (photographié par Vukašin Savić)

Чланом 7. омогућава се остварење Галерије без нарочитих издатака на личности радника и послуге у њој; а чланови 8 и 9 одређују опште одредбе о правилној употреби средстава Галерије. Нарочито чл. 9. заслужује пажњу Господина Министра, јер се у њему, противно одредбама закона о буџету, одређује да се сувишци из једне године преносе као готовина у другу годину. Ово одступање учињено је само с тога, што Галерија поред редовне помоћи од стране Државе, која може бити у облику нарочите буџетске позиције, може имати и других прихода од прилога појединаца или правних установа; а како ти прилози могу бити већи и мањи, а често пута без стварне могућности, корисном трошењу прихода из једне године у истој тој години, — то је боље, ако се таква средства сачувају и издају онда, кад се потреба и могућност укажу.

Исто тако члановима 10. до 13. регулисани су односи аутора према Галерији у погледу на право духовне својине, као што су побројани и евентуални случајеви, који могу са тим правом у вези стојати. Како у нас још не постоје законске одредбе о духовној својини аутора на њихове уметничке творевине, то је било потребно заштитити ту духовну својину бар за она дела, која се у Галерији налазила буду.

Сматрајући да је остварење једне овакве еминентно културне установе од преке потребе за културни углед Краљевине као и њених културних задатака, надам се да ће Господин Министар изволети одобрити ова основна правила и тиме створити могућност за усредсређен обилат рад на овом пољу.

Број 208.

А. С. М. Пс. ф. 36, р. 94. — 1904. оригинал

Чувар Народног Музеја
Мих. Валтровић

КРАЉЕВСКО-СРПСКИ
(грб)
НАРОДНИ МУЗЕЈ
У БЕОГРАДУ
MUSÉE NATIONAL À BELGRADE

Београд 14. Новембра 1904.

Господину Министру Просвете и Црквених Послова.

Господине Министре,

Актом својим од 20. Септембра 1904 год. Бр. 178. потписани је имао част скренути пажњу Господину Министру на то, како би за углед Србије и за напредак Српске Уметности корисно било, када би се са тадашње I Југосло-

венске Уметничке Изложбе откупио извесан број уметничких дела, и од тога створила једна засебна збирка. Међутим питање о средствима за откуп тих дела није се могао у току изложбе решити, те је с тога потписани на основу усменог одобрења Господина Министра био слободан при затварању изложбе изабрати 17 уметничких дела (слика и скулптура) које је и задржао не пославши их њиховим ауторима.

Ну, питање о начину прибављања средстава за откуп није ни до данас решено, а сопственици задржаних и за Српску Државу ангажованих уметничких дела непрестано питају писмима, када ће им се откупне цене исплатити — те је с тога потребно, да се то питање реши, како би се знало шта ће се тим људима, који су иначе већином сиротни и потребни, моћи одговорити.¹⁹

Сва откупљена дела, на броју седамнајест, износе укупну вредност седам хиљада четири стотине двадесет (7.420) динара, која не пада сва на део Српске Државе, пошто је Одбор Фонда Илије Коларца решио, да на откуп дела са изложбе изда суму од две хиљаде (2.000) динара. Према томе довољно би било, ако би се одредила сума од најмање 6.000 динара, којом би се исплатила остала дела, а у исто време од остатка покрили издаци за спремање простора, у којима ће се дотична дела изложити.

Учињеним избором откупљених уметничких дела добила би се једна заокружена целина, која би у исто време могла послужити и као основица за стварање Југословенске Уметничке Галерије, те би се с тога требало за извршени откуп набавити новчаних средстава.

Сматрајући за дужност известити о свему овоме Господина Министра и молити га за што скорије повољно решење, част ми је назвати се

Број 209.

А. С. М. Пс. ф. 36, р. 94. — 1904. оригинал

Чувар Народног Музеја
Мих. Валтровић

Валтровићев углед и ауторитативна образложења појединих ставова у Правилнику Галерије убедљиво су деловали на одлуку надлежног министарства. Већ 18. новембра 1904. године, начелник министарства просвете и црквених послова обавештава чувара Народног музеја о решењу Љубе Давидовића.²⁰ Правилник је прихваћен без примедби.

¹⁹ Нисам успео да пронађем ова писма. ²⁰ За министра просвете први пут је биран 26. јануара 1904, и на тој дужности се задржао до новембра исте године.

КРАЉ. СРП. МИНИСТАРСТВО
ПРОСВЕТЕ и ЦРКВ. ПОСЛОВА
18. НОВ. 04.
ПБр. 20054.

Чувару Нар. Музеја

У прилогу овог писму част ми је послати Вам Правила југословенске уметничке галерије које је г. Министар одобрио. Један оверен препис Правила нека се пошаље за архиву овог министарства.

19. нов 904. Београд

Н(ачелник)

А. С. М. Пс. ф. 36, р. 94. — 1904. скица

ОСНОВНА ПРАВИЛА
Југословенске Уметничке Галерије у Београду

Члан 1.

Успомен стогодишњице Српског Устанка оснива се у Београду Југословенска Уметничка Галерија, која је преко своје управе потчињена Министарству просвете и црквених послова.

Члан 2.

Југословенској Уметничкој Галерији циљ је и задатак да негује југословенску уметност и прибира уметничка дела југословенских (т.ј. српских, бугарских, хрватских и словеначких уметника), која ће се у Галерији излагати и чувати. За Југословенску Уметничку Галерију набављају се и у њој чувају само дела југословенских уметника од велике неоспорне уметничке вредности, али без обзира на предмет и начин представе.

Члан 3.

За Југословенску Уметничку Галерију набављају се првенствено она дела која су излагана на југословенским уметничким изложбама, а сразмерно материјалним средствима саме Галерије, могу се условно наручивати уметничка дела оних југословенских уметника који се својим радом и као уметници и као приватни људи буду одликовали као пријатељи идеје југословенске културне заједнице; ну и таква уметничка дела дефинитивно се откупљују и у Галерији излажу тек пошто су претходно била изложена у ма која два од четири призната југословенска културна центра (т.ј. Београду, Софији, Загребу и Љубљани), како би се о њиховој уметничкој вредности могла изразити и јавна критика.

Члан 4.

Материјална средства Југословенске Уметничке Галерије јесу:

- а) материјална помоћ српске државе, која може бити у облику редовног годишњег буџета или по времених прилога;
- б) редовна или повремена новчана помоћ појединих правних установа, која се Управи Галерије ставља на расположење ради откупа уметничких дела;
- в) прилози појединих културних друштава која буду хтела помагати југословенске уметнике и неговати југословенску уметност;

г) завештања појединаца, којима ће се руковати и која ће се употребљавати за откуп уметничких дела онако како завештач буде последњом својом вољом одредио; у недостатку ове одредбе Управа Галерије одмах ће, по пријему завештања, израдити правила о употреби његовој, а та ће правила важити тек по одобрењу министра просвете и црквених послова;

д) прилози појединаца; и

е) приходи од улазница (ако таквих буде), публикација и репродукција.

Члан 5.

Ради тачног вршења својега задатка као и ради правилног помагања југословенских уметника, пошто Југословенска Уметничка Галерија има да негује и потпомаже напредовање југословенске уметности, у Југословенској Уметничкој Галерији не могу се излагати поклоњена уметничка дела, ако су та дела намењена Галерији без споазума са Управом Галерије и без примене одредаба из члана 3 ових правила.

Члан 6.

Сва откупљена уметничка дела за Југословенску Уметничку Галерију имају се одмах изложити. На сваком таквом делу притврдиће се једна метална плочица, на којој ће бити исписано: име уметника, назив уметничког дела и којим је средствима набављено. Ово означавање средстава којима је дотично уметничко дело набављено, мора ући и у све спискове и каталоге, који се буду тицали Југословенске Уметничке Галерије.

Члан 7.

Све дотле докле Југословенска Уметничка Галерија не буде толико увећана да може сама за се као самостална културна установа постојати, она сачињава један део Народног Музеја у Београду. Према томе, непосредно старање о чувању већ откупљених уметничких дела, куповање нових дела и прибављање средстава за умножавање Галерије ставља се у дужност Управе Народног Музеја.

Члан 8.

О свима примањима и издавањима за Југословенску Уметничку Галерију водиће Управа Народног Музеја нарочите рачунске књиге и инвентар; завршни годишњи рачуни подносе се на крају сваке године Главној Контроли, која ће за утрошена новчана средства давати нарочиту разрешницу, као што је то законом одређено и за остале државне установе.

Члан 9.

Сви приходи у једној рачунској години могу се, али се не морају и утрошити у истој рачунској години. Преостали вишак преноси се као готовина у идућу рачунску годину. Овај вишак водиће се као готовина у рачунској књизи, а даваће се на чување и приплод Управи Фондова.

Члан 10.

Откупљена уметничка дела за Југословенску Уметничку Галерију прелазе откупом у материјалну својину саме Галерије; али право духовне својине задржавају њихови аутори (творци) не само за све време својега живота, него и после смрти за десет (10) година. Ово право духовне својине после смрти аутора прелази на његове законите наследнике. С тога се и копирање и репродуковање појединих уметничких дела ван списка и каталога Галерије може извршити само по одо-

брењу аутора, односно његових законитих наследника.

Тек после истека горе означеног рока прелази уметничко дело у духовну својину првенствено Југословена, а затим и свих културних народа; ну, и у овом случају репродуковање таквих уметничких дела у публикацијама, ван југословенског културног обима, може се извршити само по одобрењу Управе Југословенске Уметничке Галерије.

Члан 11.

У циљу појачавања и неговања националних особина и ширења укуса за праву Уметност, Управа Југословенске Уметничке Галерије може сама или преко нарочитих предузетника репродуковати уметничка дела из Галерије, али само под условима побројаним у следећим члановима ових правила.

Члан 12.

Управа Југословенске Уметничке Галерије може поједина дела из Галерије на разне начине репродуковати; али само по претходном споразуму са аутором или његовим правним наследницима. Ако је таква репродукција намењена продаји, онда се аутору или његовим правним наследницима даје право удела на чисту добит по погодби; ну, тај удео не може бити већи од 25% чисте добити.

Члан 13.

У случају да се пријави које приватно лице које би поједина уметничка дела из Галерије хтело репродуковати у циљу продаје, мораће такво лице на поуздан начин зајемчити Управи Галерије најмање 25% чисте добити без обзира на то да ли је то лице аутору или његовим законитим наследницима дало какву суму на име откупа права репродукције или не.

Члан 14.

Сви приходи Галерије који буду потекли из извора побројаних у члану 12 и 13 ових правила имају се по члану 4 тачке е) сматрати као приходи Југословенске Уметничке Галерије, који се могу употребити само на куповину или поруцбину нових уметничких дела.

Члан 15.

Ова правила ступају у живот када их одобри Министар Просвете и црквених послова, а пошто се објаве у „Српским Новинама“.²¹

Питање откупа уметничких радова за Галерију, повод другој Валтровићевој представци, решавано је знатно спорије. Првобитно обећање министра новчане помоћи од 6.000 динара, о чему је обавештена јавност и на шта се Валтровић ослањао, доведено је у питање. Одговор министра на овај Валтровићев захтев, објашњава суштину неспоразума и настале тешкоће.

*Чувару Нар. Музеја ПБр. 20053.
19. новембра 1904. год. Београд.*

У вези с Вашим писмом од 14. овог месеца, Бр. 209, извештавате се, да не могу откупити уметничка дела у суми од 6000 дин., која сте задржали са југословенске изложбе, пошто у

буџету за ову годину немам ниједне позиције, из које бих могао учинити горњи издатак. Исто тако, мој предлог по овој ствари није примљен код Министарског Савета, да би се са које друге стране могла извршити ова исплата.

Међутим, погрешно је у Вашем писму казано, да сте избор уметничких дела извршили на основу мога усменог одобрења. Ја Вам дефинитисан одговор и одобрење нисам могао дати и стога, што сам знао да не могу учинити никакав издатак из буџета подруч. ми Министарства због финансиске ситуације. Ја сам Вам само обећао, да ћу поради код Мин. Савета, да се које уметничко дело откупи. Како пак мој предлог није примљен, то по овој ствари за сада не могу ништа ни учинити.

М. (инистар)

А. С. М. Пс. ф. 36, р. 94. — 1904. скица

Чврсте позиције у годишњем буџету озбиљно су се испречиле решењу финансијског питања, али су Валтровићева искуства из сличних прилика налагала стрпљиво ишчекивање. Јер, када су учестали захтеви потражилаца дугова, већ од 1905. године, почели да доспевају у јавност и на српски двор²², министар просвете био је принуђен да апелује министарски савет. Овога пута упозорење шаље Андра Николић²³, који је на месту министра просвете сменио Љубу Давидовића и, између осталог, наследио његове обавезе према Галерији.

*Господину Председнику Министарског Савета Министру
Иностраних Дела*

*Пов. бр. 7780 5. маја 1905. год. у
Београду*

Господине Председниче!

За учињене трошкове око приређивања I Југословенске изложбе у Београду септембра прошле године, за откуп узетих слика са те изложбе за Народни Музеј, за издавање „Југословенског Алманаха“ поводом те изложбе

²¹ Текст Правлника објављен је у прилогу написа М. Васића, *Југословенска уметничка галерија у Београду*, С.К.Г. 15, Београд 1905 99-103.

В. Л. Трифуновић, *Српско сликарство 1900—1950*, Београд 1973, 378.

²² Писмо на француском језику, које су Рихард Јакопич, Матија Јама, Иван Грохар и Фердо Весел, 20. фебруара 1905. године, упутили из Љубљане краљу Петру Карађорђевићу, са захтевом да буду исплаћени за слике задржане за Галерију. Архив Србије, *Министарство просвете*, ф. XVII, р. 151. — 1906.

²³ Више пута биран за министра просвете, Андра Николић је тада управљао просветом од 27. новембра 1904. до 16. маја 1905. године В.: St Stanojević, *Narodna enciklopedija...*, III knjiga, Zagreb 1928, 97.

и за трошак приређивања банкета код једног гостионичара из Београда (о коме сам Вам случају усмено говорио) недостаје сума од 21000 динара, за колико није стигао одређени кредит за измирење тих издатака.

Међутим, потраживаоцима није до чекања, они непрестано траже наплату, и неки су се чак обратили Њ. В. Краљу с молбом да им се тражене, дуговане суме измире, о чему ћете се уверити из приложеног под ./- писмена словеначких уметника.²⁴

Не могући из одређених позиција у мом буџету ништа издати на рачун ових потраживања, ја Вас молим, господине председниче, да имате доброту ставити ми горњу суму на расположење, било да је издате из Вашег буџета ако је могуће, било да тога ради потражите накнадни кредит на исплате трошкова прославе Стогодишњице.

Изволите итд. М. (инистар)
А. С. М. Пс. ф. XVII, р. 151. — 1906.
скица

На одлуку министарског савета, у вези са дуговима учињеним приликом Прве југословенске уметничке изложбе, чекало се скоро два месеца. Подстицаји са двора, да се овом проблему посвети већа пажња и да се убрза по-

ступак, наилазили су на препреке што су их, средином 1905. године, изазвале многе промене и честе оставке у влади. Када је, међутим, у министарствима успостављен ред и када су важне ресоре преузели универзитетски професори Љубомир Стојановић и Јован Жујовић²⁵, покретач Југословенске уметничке галерије, ослањајући се на солидарност својих колега, спокојно је чекао да се ранија обећања испуне.

Чувару Мар. Музеја Пбр. 102111.
Јула 1905.

Изволите послати министарству тачан списак сеих уметничких дела што их је прошле године, приликом југословенске изложбе у Београду, Народни Музеј откупио за своју збирку с тачним назначањем од кога је шта купљено и по коју цену. Оео је министарству потребно што пре како би Вам се могла ставити на расположење потребна сума за исплату ових дела.

Н. (ачелник) А. С. М. Пс. Ф.
XVII, р. 151. — 1906. скица

Истога дана уредни Валтровић саставља и шаље министарству просвете прегледан списак са напоменама.

Списак

Задржаних уметничких дела за Југословенску Галерију у Београду:

А. Гвајц	(катал.	№-	336)
Ив. Грохар	(	„	352)
Ј. Зоља	(	„	370)
Р. Јакопич	(	„	420)
Ф. Весел	(	„	442)
Ф. Весел	(	„	444)
М. Јама	(	„	384)
Кл. М. Црнчић	(	„	224)
Кл. М. Црнчић	(	„	245)
Ј. Даниловац ²⁷	(	„	53)
Е. Видовић	(	„	214)
Т. Кризман	(	„	288)
Р. Валдец	(	„	276)
И. Мештровић	(	„	217)
Б. Чикош	(	„	—)
О. Ивековић	(	„	254)
Ц. Медовић	(	„	295)
И. Ангелов	(	„	134)

Костањевачки пут. круна	400.—
На паши	„ 500.—
У шуми	„ 90.—
На брегу	„ 1.500.—
Предео	„ 400.—
Светитељка	„ 500.—
Брезе у магли	„ 150.—
Врт у Трогиру ²⁶	„ 200.—
Са отока Чиова	„ 150.—
Портре	„ 130.—
На каналу	„ 800.—
Са Марјана	„ 200.—
Змај	„ 450.—
На гробу мртвих идеала	„ 500.—
У хрватском кришу ²⁸	„ 300.—
Млин на Сутли	„ 400.—
Ташина	„ 400.—
Па јси је ²⁹	лева 400.—

²⁴Мисли се на већ поменуто писмо краљу Петру и два писма које је Рихард Јакопич, 11. и 18. јуна 1905. године, упутио Министарству просвете, Архив Србије, Министарство просвете, Ф. XVII, р 151. — 1906.

²⁵В.: St. Stanojević, *Narodna enciklopedija...* Zagreb 1929, 497. i 1348.

²⁶Дакле није у питању триптих *Са Малог Лошиња* (а. На тараџи, б. Перивој, в. Двориште) како је известила Политика. В.: *Каталог изложбе-*

них уметничких дела на I. Југословенској уметничкој Изложби у Београду, Београд 1904, 21.

²⁷Даниловац у то време живи и ради у Бечу, а на изложби учествује у одељењу српских уметника, В.: *Каталог изложених уметничких дела...* 5.

²⁸Чикошева слика нема каталожки број, пошто је на изложбу доспела после закључивања каталога. В.: *Каталог...*, 17.

²⁹Откуп Ангеловљеве слике ваља тумачити куртоазијом Управе Народног музеја.

1. Напомена. Бр. 6 погођен је споразумно са г. Ф. Веселом за 500 круна; према томе отпада тражени вишак од 300 круна
2. Напомена. Бр. 2 погођен је са г. Јакошићем за 500 круна, те према томе отпада вишак од 100 круна
3. Напомена. Бр. 7. купљен је о трошку г. А. Беловића, који ће дотичну суму положити
4. Напомена. Задужбина Илије М. Коларца одредила је, да се из њене благајне да помоћ у 2000 динара за исплату горе задржаних слика.
5. Напомена. Вишак од 400 круна који сада уметници траже ваља узети у рачун, те ако би се евентуално тај вишак који износи 428,80 динара морао исплатити, да би се имало срестава за то.

1. Јула 1905. год. Чувар Народног Музеја у Београду (печат) Мих. Валтровић

А. С. М. Пс. ф. XVII, р. 151. — 1906. оригинал

У односу на првобитни фонд Галерије, о чему је известила Политика, Валтровићев списак „задржаних уметничких дела“ проширен је откупом слика Ивана Грохара, Отона Ивековића и такође, рељефом што га је по Змајевом лику начинио Рудолф Валдец. Напомене које Валтровић прилаже, изрази његове добре намере да министарству просвете предочи разумевање и уметника и дародаваца за материјалне проблеме, ипак нису потпуни. Недостаје податак да је Стеван Тодоровић даровао Галерији свој рад *Портрет Феликса Каница*.³⁰ Пошто се из коришћене грађе не сазнаје када је поклон учињен, нуде се две претпоставке: или је слика уручена Галерији после првог јула, или се Валтровић, памтећи жестину својих спорова са Тодоровићем³¹, није обрадовао овом неочекиваном прилогу, па је сликарев примерни гест прећутао у извештају.

Садржина списка откупљених уметничких дела, посебно својим прегледним подацима, препоручује се пажњи. Рубрике са именима аутора, називима њихових дела и свотама потпуније објашњавају првобитну праксу Галерије и потврђују поједине одредбе из њеног Правилника. Заступљена у готово подједнаком броју, дела хрватских и словеначких уметника, уз мноштво радова српских стваралаца које Народни музеј чува одраније, чине основну збирку. Већина слика, реч је о пејзажима из Хрватске, Словеније и са јадранске обале, и основном садржином спонтано одражавају расположења и пробуђене политичке наде југословенског живља. Покренута са Првом југословенском

Сл. 3. Рудолф Валдец, Змај Јован Јовановић, рељеф (Фото-документација Народног музеја)

Fig. 3. Rudolf Valdec, Zmaj Jovan Jovanović, relief (Documentation photographique du Musée national)

уметничком изложбом у Београду, идеја о југословенској културној заједници стекла је у појави Југословенске уметничке галерије своје основно језгро.

Откупни износи за уметничка дела, изражени у крунама, и мања сума лева, наслућивали су финансијски расплет. Материјалне обавезе министарства просвете према Галерији преузело је министарство иностраних дела.

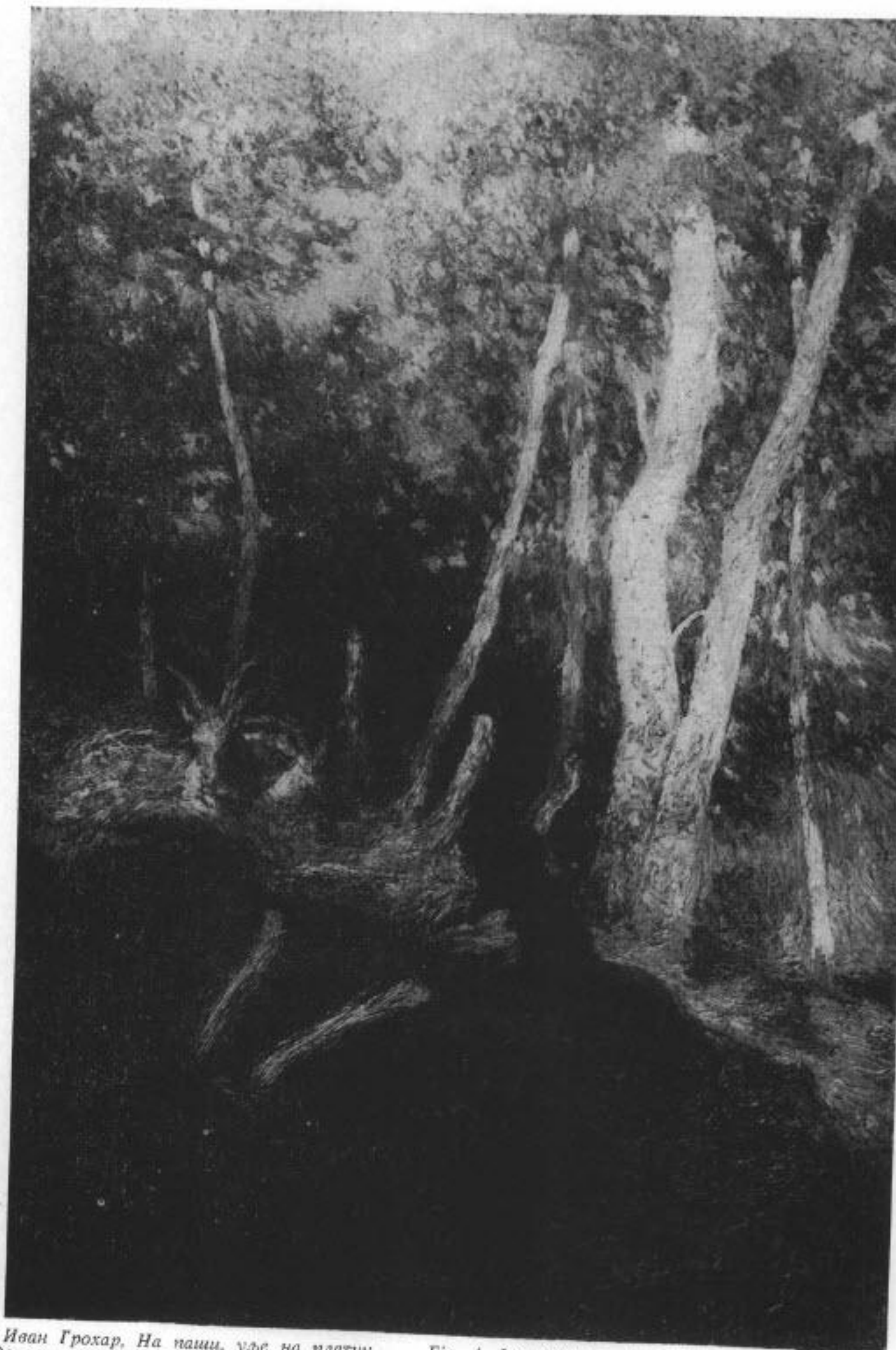
КРАЉ. СРП. МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ и ЦРКВ. ПОСЛОВА П. Бр. 10212

Министарству иностраних дела

Према накнадној одлуци тога министарства, оно је пристало да овом министарству стави на расположење потребну суму за откуп слика што их је Нар. Музеј задржао приликом про-

³⁰М. Васић, *Југословенска уметничка галерија у Београду*, С.К.Г. 15 (Београд 1905) 109.

³¹В.: С Богдановић, *Православност у српском црквеном живопису*, Зборник за ликовне уметности Матице српске 9 (Нови Сад 1973) 231—242, са исцрпном литературом о пореклу и природи овог неспоразума.

Сл. 4. Иван Грохар, На паши, уље на платну
(Фото-документација Музеја савремене уметности)

Fig. 4. Ivan Grohar, Au pâturage, huile sur toile
(Documentation photographique du Musée d'art moderne)

Сл. 5. Матеја Јама, Брезе (у магли), уље на платну
(Фото-документација Музеја савремене уметности)

Fig. 5. Mateja Jama, *Bouleaux dans le brouillard*,
huile sur toile (Documentation photographique du
Musée de l'art moderne).

шлогодишње југословенске изложбе о нему је томе министарству писано актом од 5 маја ове год. Пбр. 7780.

Према извештају Чувара Нар. Музеја откупна цена за сва уметничка дела што их је Музеј задржао износи 6144,24 дин. у злату. С тога је министарству просвете част замолити то министарство да горњу суму изволи предати Чувару Нар. Музеја г. М. Валтровићу који ће министарству дати потребну признаницу.

Н. (ачелник)

2. јула 1905. Београд.

А. С. М. Пс. ф. XVII, р. 151. — 1906. скица

Наредни архивски документи, њих само неколико, садрже преписку српских министарстава и завршне одредбе у вези са откупом уметничких радова за Галерију. Финансијски карактер ових сведочанстава је искључив, стога их овде не наводимо. Истини за вољу, из штуре кабинетске администрације дознају се чињенице: издатак Министарства иностраних дела за галеријску збирку, надокнађен је кредитом који је Министарство финансија, почетком 1906. године, одобрило Министарству просвете у исту сврху.³²

Усвајањем Основних правила, Југословенска уметничка галерија се, од 19. новембра 1904. године, званично води као посебан одељак Народног музеја у Београду.³³ Финансијски заплет који прати њено оснивање са смишљеном развученошћу, није необична појава и не мора да чуди. Југословенској солидарности, за коју Краљевина Србија, у првим годинама XX века, са великим ризиком обезбеђује слободан простор и у коју улаже крупне инвестиције, није недостајала пажња — мањак средстава, искључива брига српских министарстава, био је препона која се савлађивала касније од обећања.

Прво званично тумачење и детаљно образложење основане Галерије саопштено је 1905. године.³⁴ Јавност је тада прочитала оно што се поуздано и наслућивало о суштини нове београдске установе, да она „није и не сме бити само чисто културног карактера; она мора имати још и свој политички значај, који, ма колико да је у позађу, ипак мора бити јасан и прецизан”.³⁵

Смишљене претпоставке Милоја Васића о сутрашњици Галерије у азилу Народног музеја, судариле су се, ускоро, са свакидашњицом без погодног простора за излагање и оскудицом средстава за откуп уметничких дела. у музејској скучености, збирку је дочекала стварност

домаћих навика: на лепу појаву ове корисне установе, већ на почетку је пала сенка неизвесности. Потиснута заборавом, судбина Галерије била је још само повод Вучетићевом незадовољству, сроченом у писмо Рихарду Јакопичу, и подстрек Надежди Петровић да у својим предвиђањима за будућност види њен препород у оквирина Југословенске уметничке колоније.³⁶

Југословенске уметничке изложбе, у Софији 1906. и Загребу 1908. године, прожете кризом разумевања и генерацијским раслојавањем³⁷, нису измениле околности у којима је Галерија била ускраћена публици. Оно што је недостајало југословенској уметности на домаћем тлу, остварено је парадоксално, у иностранству. Поводом међународне изложбе ликовне уметности, 1911. у Риму³⁸, о трошку српске владе подигнут је павиљон³⁹, у којем су, пред европском јавношћу, са запаженим исходом и политичким мотивом, удружено излагали српски, хрватски, босански и црногорски уметници. Дочекана са ехом римског успеха, Четврта југословенска уметничка изложба, 1912. године у Београду, приређена у неподесним просторијама гимназије, оживела је југословенска расположења. Међутим, на Валтровићеву идеју о збирци и на њен првобитни фонд подсећали су тада само многи откупи слика и скулптура од стране српског двора, народне скупштине и београдске општине, мешовитом избору умет-

³² Архив Србије, Министарство просвете, ф. XVII, р. 151. — 1906. Реч је о групи докумената који се чувају уз овде прочитану грађу. Архивска сведочанства о Југословенској уметничкој галерији истражена су у оквиру пројекта Српска уметност 1900—1975. који финансира Републичка заједница науке Србије. Копије докумената налазе се у Институту за историју уметности Филозофског факултета у Београду.

³³ Када је крајем 1892. године пресељен из Капетан Мишиног здања, Народни музеј је смештен у две суседне зграде, где се, до тада, налазило енглеско посланство. В.: Група аутора, *Београд у сећањима 1900—1918*, Београд 1977, 54—55 (скица и легенда). Куће су с временом срушене, а на том простору данас лежи зграда Филолошког факултета.

³⁴ М. Васић, *Југословенска уметничка галерија у Београду*, С.К.Г. 15 (Београд 1905) 99—113.

³⁵ М. Васић, *н. д.*, 104.

³⁶ К. Амброзић, *Надежда Петровић 1873—1915*, Београд 1978, 183.

³⁷ В. Lovrić, / *drugi »raskol«*, *Hrvatska* 1. V 1908, *Zagreb*; О. Iveković, *Splitska izložba i hrvatski umjetnici*, *Obzor* 7. VI 1908, *Zagreb*; М. Ђурчин, *Уметничке изложбе*, С.К.Г. 21 (Београд 1908) 58—62.

³⁸ К. Амброзић, *Павиљон Србије на Међународној изложби у Риму 1911. године*, Зборник радова Народног музеја III (Београд 1962) 237—266.

³⁹ Д. Тошић, *Учеиће Србије на изложби у Риму 1911. у извештају архивске грађе*, Зборник за ликовне уметности Матице српске 16 (Нови Сад 1980) 341-385.

ничких дела.⁴⁰ Савесно критичко мњење, ни овим поводом, није прећутало истину: „Сада долази епилог изложбе. Откупљена уметничка дела неће штети да прими у Музеј његов директор⁴¹, јер нема где да их смести, а Галерије нема у Београду“.⁴²

У последњи час, на жалост, осванули су ведрији дани за Галерију. У већ позним годинама, уочи првог светског рата и пред своју скору смрт⁴³, Валтровић је са задовољством могао да се увери како успомене на прошлост трајно обавезују свакидашњицу. У програму Одбора за организацију уметничких послова Србије и Југословенства, из 1913. године⁴⁴, који састављају Валтровићеве колеге, савременици и поштоваоци⁴⁵, једна од тачака под насловом „Оснивање Модерне Галерије у Београду“, трезвено захтева: „Треба подићи зграду за уметничка дела модернога и ранијега вајарства и сликарства. Галерија треба да посвећује особиту пажњу делима модерних иностраних, словенских и југословенских сликара и вајара. Сва боља дела која су данданас раштркана по разним српским, хрватским и словеначким институцијама и музејима, треба скупити у Југословенску Модерну Галерију...“⁴⁶

Четворогодишњи рат посејао је смрт и смеле планове о културном уједињењу одложио за лепша времена. Када је стихија свирепог лика прошла, у независној држави Срба, Хрвата и Словенаца, за коју културна заједница јемчи од почетка века, проширен је круг повода југословенској уметничкој сарадњи. Године 1919. приређена је изложба југословенских уметника у Паризу⁴⁷, а у Београду се оснива Удружење ликовних уметника, сталешка организација југословенског карактера.⁴⁸ Пета југословенска уметничка изложба, одржана 1922. у Београду⁴⁹, и Шеста 1927. одржана у Новом Саду⁵⁰, биле су јасан одраз пажње према успомени на њихове предратне узор. Солидарности у прилог, основана је у Београду, 1926. године, уметничка група Облик⁵¹, удружење чији су програм и састав прожимали југословенски разлози за унапређење модерног ликовног стваралаштва. Одлучујући подстрек уметничкој сарадњи, у годинама између два рата, дошао је залагањем друштва пријатеља уметности „Цвијета Зузорић“.⁵² Основано 1922. године у Београду, удружење је 1928. године, сопственим средствима подигло Уметнички павиљон на Калемегдану. Символици за вољу, сваког пролећа од 1929. до 1940. године, под сводом павиљона приређиване су изложбе југословенских уметника.

После другог светског рата идеју о југословенском уметничком заједништву прожели су практично нови облици испољавања. Савезно културнопросветно веће, помогнуто драгоценим

разумевањем УНЕСКО-а, основало је у Београду, 1957. године, Југословенску галерију репродукција уметничких дела. Вођена разрађеним програмом своје делатности и намером да теко-

⁴⁰Б. (аноним), *Успех четврте Југословенске Уметничке Изложбе у Београду*, С.К.Г. XXIX (Београд 1912) 158—159.

¹ У то доба, од 1908. до 1914. године, директор Народног музеја је Милоје Васић, В.: Б. Гавела, Д. Срејовић, З. Летица, *Катедра за археологију*, у књизи Сто година Филозофског факултета, Београд 1963, 278.

² П. Бајаловић, *Југословенска Изложба у Београду*, Звезда I (Београд 1912) 443.

³ Михаило Валтровић је рођен 17. децембра 1839. у Београду. Умро је 9. септембра 1915. у Београду. В.: *Преминули чланови*, Годишњак САНУ LXXXII (Београд 1981) 34.

⁴ Д. Медаковић, *Принципи и програм „Одбора за организацију уметничких послова Србије и Југословенства“ из 1913. године*, Зборник Филозофског факултета XI—1 (Београд 1970) 671—682.

⁵ Састав и структура Одбора су дозрели примери југословенског духовног разумевања. Почасно председништво чине Богдан Поповић, Андра Стевановић, Јован Цвијић, Иван Мештровић и Јосип Плечник. Чланови радног одбора су Љуба Бабић, Петар Бајаловић, Владимир Бецић, Коста Брашован, Милоје Васић, Емануел Видовић, Драгутин Ђорђевић, Рихард Јакопич, Матија Јама, Ђорђе Јовановић, Јован Коњарек, Момир Корунковић, Томислав Кризман, Милан Миловановић, Владимир Петковић, Бранко Поповић, Урош Предић, Мирко Рачки, Симеон Роксандић, Тома Росандић, Фердо Весел и Бранко Таназевић. Секретари су Надежда Петровић и Коста Страјнић, а председник Марко Мурат. Имена чланова Одбора наведена су према документу који се чува у Архиву Србије, у несређеној грађи фонда Министарства просвете за 1913—14. годину.

⁶ Д. Медаковић, *Принципи и програм...*, 681 (додатак).

⁷ Вр. Popovitch, *Exposition des Artistes Yougoslaves au Petit Palais, Revue Yougoslavie* 11—12 (Paris 1919) 521—544.

⁸ Љ. Никић, *Удружење ликовних уметника у Београду 1919*, у истоименом каталогу изложбе одржане у Уметничком павиљону (Београд 1969) 127—136.

⁹ Т. Манојловић, *Пета југословенска уметничка изложба*, Мисао 9 (Београд 1922) 1064—1073; Бр. Поповић, *Пета југословенска уметничка изложба у Београду*, С.К.Г. 6 (Београд 1922) 380—384, 460—467, 537—540, 617—623; М. Селесковић, *Поводом пете југословенске изложбе*, Република 25. VI, 2, 6, 9, 13, 16. VII 1922, Београд; Е. Н. (Емил Надворник), *Велика Југословенска Изложба. Југословенска Уметничка Изложба*, Време 12, 14, 16, 17, 20, 26, 28. VI 1922, Београд.

⁰ М. Петров, Б. Токин, *Две значајне уметничке изложбе у Новом Саду*, Летопис Матице српске 314 (Нови Сад 1927) 99—110; М. Кашанин, *Шеста Југословенска Уметничка Изложба*, С.К.Г. 21 (Београд 1927) 377—379, 450—454, 530—534; Б. Токин, *Шеста Југословенска Уметничка Изложба*, Реч 15. VI 1927, Београд.

¹ В.: Л. Трифуновић, *Српско сликарство 1900—1950*, Београд 1973, 462—463 (са исцрпном литературом).

² В.: Л. Трифуновић, *Српско сликарство...*, 458—462 (са исцрпном литературом).

вине уметничког стваралаштва приближи најширим слојевима друштва, Галерија је, за четврт века свог постојања, приредила многобројне, тематски разуђене и методски разноврсне „изложбе у покрету“ по селима и градовима, радничким универзитетима и домовима културе, радним организацијама и школама, у касарнама и на омладинским радним акцијама. Савесно извршавајући своје друштвене обавезе, Галерија је с временом прерасла у самосталну установу, јединствену по карактеру свог програма општег духовног образовања. Као облик њене развијене делатности, установљена је, 1973. године, Галерија код позоришта чија је намена излагање и продаја дела југословенских савремених уметника.⁵³

Године 1960. заснован је Тријенале ликовних уметности у Београду, са циљем да се сваке треће године приреди изложба која ће представљати преглед југословенског савременог стваралаштва. Организован са променљивом срећом и не увек извесне судбине⁵⁴, Тријенале се заснивао на културноисторијском наслеђу и обавези да својом учесталошћу, суштином и смислом настави традицију југословенских уметничких изложба са почетка века.

Половином седме деценије, 1965. године, „na mestu živih istorijskih asocijacija, kraj ušća dveju reka, Dunava i Save, pod bedemima Kalemegdanske tvrđave“,⁵⁵ подигнут је достојан споменик Валтровићевом завештању — Музеј савремене уметности.⁵⁶ Оснивачки „razlozi i ciljevi“ Музеја, саопштени јавности са много слуха за традицију и прошлост, читају се данас као с л о в о љ у б в е Валтровићевом предсказању Југословенске уметничке галерије.

У краткој биографији југословенске уметничке сарадње, сагледани су догађаји који дубље

засецају у суштину ове појаве у београдском стваралачком животу и за собом остављају поуздан траг потпунијем истраживачком поступку. Ношена повесном нужношћу и националним заносом, идеја о југословенској културној заједници је са заветном ревношћу преношена с колена на колена. Противуречним временима упркос, крилати позив на заједништво и уједињење испољио се у низу примера уметничке солидарности. Покретање југословенских уметничких изложба, појава југословенских уметничких група (федералистички Савез Ладе, интегрална Југословенска уметничка колонија, југословенски преображени „Medulić“, „Цвијета Зузорић“, Облик) и упорна настојања да се начини гнездо делима југословенских уметника пресудно су водили коначном уточишту. Валтровићеве речи предосећања с краја прошлог века, сачуване у свежњу вечитих југословенских потреба, лебде и данас галеријским простором на београдском ушћу, јер, „оно што је било није прошло, а оно што ће бити, увек претходи оном што јесте“.

⁵³Захваљујем директору и сарадницима Галерије на колегијалној пажњи и љубазности да ми ставе на увид документацију своје установе.

⁵⁴Тријенале је одржан 1961, 1964, 1967, 1970 и 1977. године у Београду.

⁵⁵М. Protić, *Muzej savremene umetnosti u Beogradu — razlozi i ciljevi*, Beograd 1965, 4.

⁵⁶Основан је у Београду 1928, а следеће године отворен је за публику (Политика 23. VII 1929) у Конаку кнегиње Љубице (в.: Л. Трифуновић, *Српско сликарство 1900—1950*, Београд 1973, 378—380). Обновљен је 1958. као Галерија савремене уметности, а под данашњим називом предат јавности 1965. године. Зграда музеја подигнута је према пројектима Иве Андрића и Иванке Распоповић.

Mihailo Valtrović, promoteur de la fondation
d'une galerie d'art yougoslave

DRAGUTIN TOŠIĆ

L'année 1904 où l'on célèbre le centenaire de la Première insurrection serbe et où le couronnement de Pierre Ier Karadjordjević eut lieu, fut accueillie par le public de Belgrade avec attention et zèle. Les milieux scientifiques et les institutions culturelles l'armée et l'Eglise, les artistes, les citoyens et les jeunes tenaient à marquer le centième anniversaire de la révolution nationale avec la considération que cet événement méritait. Parmi les nombreuses solennités organisées à cette occasion, il y en avait une qui donnait à cette fête serbe un caractère manifestement yougoslave.

Cette exposition, oeuvre exemplaire des étudiants de Belgrade, surveillée par l'expérience de leurs aînés, fut un témoignage de l'esprit de notre passé culturel. Ouverte au public au cours de septembre et d'octobre 1904, cette exposition assurait la base à une collaboration bien conçue en vue de la création d'une communauté culturelle yougoslave. Un groupe nombreux, composé de plus de cent artistes serbes, croates, Slovènes et bulgares, interprétait avec pertinence le sens multiple de l'exposition et son essence politique sobre. Plusieurs centaines d'oeuvres d'art, germes de l'unité spirituelle, révélaient la

diversité de l'expression plastique et la réalité d'une coopération créatrice. Le bon accueil que cette exposition trouva auprès des visiteurs et des critiques était à la mesure de la diligence des jeunes et du zèle du comité d'organisation.

La première exposition de l'art yougoslave donna l'impulsion à plusieurs initiatives utiles dans le domaine de la collaboration artistique yougoslave. Une des plus belles réussites inspirées par l'exposition fut certainement la constitution de la Galerie d'art yougoslave. Le promoteur de la création de cette Galerie fut Mihailo Valtrović, directeur du Musée National et président du Comité d'organisation de l'exposition. Durant celle-ci, Valtrović, s'en tenant aux promesses d'aide financière qui lui avaient été données, choisit, de concert avec Miloje Vasić, son collègue et collaborateur, dix-huit oeuvres d'art, peintures dues à Anton Gvajc, Ivan Grohar, Josif Zolja, Rihard Jakopič, Ferdo Vesel, Mateja Jama, Klemens Crnčić, Josip Danilovac, Emanuel Vidović, Tomislav Krizman, Bela Čikoš, Oton Iveković, Celestin Medović, Ivan Angelov, et sculptures dues à Rudolf Valdec et Ivan Meštrović.

Les documents d'archives que l'auteur a consultés en vue de la présente contribution sont conservés

aux Archives de Serbie. Le contenu principal de ces témoignages est constitué par la correspondance de Valtrović avec le Ministère de l'éducation de Serbie sur la fondation de la Galerie, l'adoption de son règlement et les engagements à prendre par le ministère lors de l'acquisition d'oeuvres d'art.

Le sort de la Galerie d'art yougoslave, — objet de la seconde partie de la présente contribution — était resté incertain jusqu'à nos jours. Le manque de locaux d'exposition et l'insuffisance de moyens financiers, problèmes durables de la Galerie, avaient longtemps ajourné son inauguration. De nombreux événements et manifestations qui marquèrent l'art du groupe belgradois avant la Première guerre mondiale et dans l'entredeuxguerres, signalaient, de manière plus ou moins efficace, la nécessité d'inaugurer la Galerie et créaient un climat en sa faveur. Néanmoins, c'est seulement vers le milieu de la septième décennie de ce siècle, avec la construction du Musée d'art moderne au confluent de la Save et du Danube, que l'idée prophétique de Valtrović réclamant la constitution d'une collection et la fondation d'une galerie d'art yougoslave prenait finalement corps dans l'édifice digne de les abriter.